



อภฺฐุมินุชาเทศนา กัณฑ์ที่ ๓

วิชาอภฺฐุมินุชาถา (กัณฑ์ศักราช-พิจารณาไตรลักษณ์)

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร



พระธรรมเทศนาในอภิถกจิตกาลทางพระพุทธศาสนา

คณะธรรมยุต

จัดพิมพ์เผยแพร่



อิทานิ ตสฺส ภาวโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรีณิพฺพานโต ปฏฺจาย สตฺตวิสฺติสํวจฺจตุตฺตร ปฺลยฺจสตฺธาณินิ เทว สํวจฺจรสทฺธสฺสานิ อติกฺกนฺตานิ ปจฺจุปฺปนฺนกาลวเสน เวสฺซามฺมาสฺส จนฺตคฺคิยา วิสฺสาปฺญณฺมिया อภฺฐุมินิถึ สฺริยคฺคิยา ทฺวาวิสฺติมํ ทินํ วารวเสน ปน ภูมฺวาโร โหติ เอวํ ตสฺส ภาวโต ปรีณิพฺพานา สฺตสนฺยาภฺกถณฺนา สลฺลภฺเขตฺตพฺพา.

และบูชาด้วยการปฏิบัติเป็นปฏิบัติบูชา อาทิสมาทานศีล ฟังธรรม เป็นการปฏิบัติในศีลในสมาธิและในปัญญาไปพร้อมกัน อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นสืบเนื่องมาแต่วันวิสาขบูชาปฎมี อันเป็นวันตรงกับวันประสูติตรัสรู้และปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และใน ๓ วาระนี้ วาระที่ ๑ คือประสูติย่อมมาก่อน และต่อมาคือตรัสรู้ และต่อมาวาระที่ ๓ ก็คือปรินิพพาน และเมื่อ

เมื่อเข้าถึงซึ่งใจในธรรมคือคคิธรรมตา จิตใจย่อมจะมีความสงบ คือสงบจากความมัวเมาเลินเล่อเปลอเพลิน จิตใจจะมีความสลด คือแห่งหายจากความชุ่มชื้นอยู่ด้วยกามคุณารมณเินโลก และเมื่อเป็นดังนี้ ก็น้อมระลึกถึงคคิธรรมหรือคคิธรรมตา ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ เป็นต้นว่า “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขาร

ความมัวเมาเลินเล่อเปลอเพลิน จากความชุ่มชื้นอยู่ในกามคุณารมณเณของโลก ดังนี้ก็เข้าใจ เพราะตามศัพท์ที่ว่าสังเวชนั้น แปลว่าความรู้พร้อม ความซาบซึ้ง ก็คือความที่ซาบซึ้งถึงใจ หรือว่าใจถึงซึ่งซาบในคคิธรรมหรือคคิธรรมตาของสังขารดังกล่าว้น อันทำให้จิตสลดลงจากความมัวเมาเลินเล่อเปลอเพลิน ความเต็มต่าชุ่มมีนหรือชุ่มชื้นอยู่ในกามคุณารมณเ์ทั้งหลาย.

คือในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชทั้งหลาย ให้จิตได้ธรรมสังเวช จึงเป็นวิธีที่ดีที่สุดอันจะทำให้จิตเหือดแห้งจากความชุ่มชื้นแห่งกามคุณารมณเ์ ทำให้หายเมาในที่ตั่งแห่งความเมาทั้งหลายในโลก และเมื่อเป็นดังนี้ น้อมใจจะระลึกถึงพระพุทฺธคุณพระธรรมคุณพระสงฆคุณ ก็จะมองเห็นถนัด ว่าพระพุทฺธเจ้าได้เป็นผู้ตรัสรู้จริง ทรงแสดงธรรมสังสอนดีจริง ธรรมเป็นของจริง ตรัสสอนให้

รู้สึกว่าเป็นภัย และยั้งจะชอบภัย คือว่ายั้งมีความชอบใจคิดใจยินดีเลิดเพลินอยู่ในคคินหาความคคินทรณะยานอยากหรือความโลกโกรธหลงทั้งหลายน้ออย่างหนึ่ง. ทฺวจริตฺถภัย ภัยคือทฺวจริตอันบังเกิดขึ้นจากกิเลสกองโลกกองโกรธกองหลงหรือกองระคาโทสะโมหะ หรือจากคคินหาตั่งกล่าว้น ก็ไม่ค้อยจะรู้สึกว่าเป็นที่กลัวว่าเป็นภัย คนเป็นจำนวนมากจึงยั้งคงลุล่านาจของความโลกความโกรธ

อันจิตของบุคคลทุก ๆ คนนี้เป็นธาตุรู้ ดังที่เรียกว่าวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ในธาตุ ๖ จึงรู้อะไร ๆ ได้ และการที่เกิดมาเป็นมนุษย์ที่เปลออย่างหนึ่งว่าผู้มีใจสูง คือมีความรู้สูง ก็เพราะกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล และคำว่ากุศลนั้นก็แปลว่ากิจของคนฉลาด เพราะฉะนั้น เกิดมาเป็นมนุษย์นี้ จึงมีกุศลคือตัวแห่งความฉลาดคิดมาแต่กำเนิด เป็นปัญญาพิเศษที่ได้มาจากกำเนิด สามารถที่จะ

อบาย ท่านกำลังประสบทุกข์ เสวยทุกข์ซึ่งมีวิถุจะความวนในอดีตแล้วเป็นอันมาก จะต้องเสวยทุกข์ที่มีวิถุจะเป็นมูลอีกยี้ชยาวนาน ท่านกำลังเป็นทุกข์ในการแสวงหาอาหารเป็นต้นอยู่ในบัดนี้” เหล่านี้เป็นต้น เทวทูตบอกอยู่ตลอดเวลา แต่ว่าบุคคลมองไม่เห็นเทวทูตที่กำลังบอกอยู่ และไม่ได้อินเสียงของเทวทูตที่บอกนั้น เพราะเหตุว่ามีมีหะปิดตาปิดหูเอาไว้ หรือว่ามีมีจลาทฺฏิ

การจะมองเห็นเทวดานั้น ก็ต้องมองเห็นด้วยตาทิพย์หูทิพย์ และเทวทูตของพระพุทฺธเจ้านี้ ก็คือสังกรรม ธรรมที่เป็นของจริงของแท้ อันปรากฏอยู่ที่สังขารทั้งหลาย ทุกคนก็จะเห็นได้ว่าความแก่ความเจ็บความตายนั้น ปรากฏที่สังขารทั้งหลาย ไม่ได้ปรากฏที่อื่น แต่ว่ามั้จะเห็นจะได้ยินด้วยตาเนื้อหูเนื้อ แต่ก็ไม่ได้เข้าถึงใจหูใจ และสังขารที่แก่ที่เจ็บที่ตายที่ตาเนื้อหูเนื้อมองเห็นได้ยิน เมื่อ

ศุภมัสตุ พระพุทฺธศาสนายุกาลนับจำเคิมแต่วันเสด็จดับขันธปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคอรหันคคสัมมาสัมพุทฺธเจ้า้นั้น บัดนี้ล่วงแล้ว ๒๕๒๗ พรรษา บัจจุบันสมัย โดยจันทรคติเวสฆามาต นับแต่วันปฎมีถึถึที่ ๘ โดยสุริยคคิพฤษภามมาส สุธทินที่ ๒๒ อังคารวาร พระพุทฺธศาสนายุกาลแต่ปรินิพพานแห่งพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า้นั้น มีนัยอันพิ้งกำหนดนับ ด้วย

ปรินิพพาน ก็มีการถวายพระเพลิงพระพุทฺธสรีระ.

อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นนี้แสดงถึงว่่า แม้พระพุทฺธสรีระแห่งพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า้ผู้อุดมเอกเินโลก ก็ยั้งต้องเสด็จดับขันธ และก็ค้อยถวายพระเพลิงพระพุทฺธสรีระ เป็นไปตามธรรมตาของสังขาร เพราะฉะนั้น ในวาระที่เสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น จึงได้มีทานหนึ่งซึ่งได้กล่าวคาถาแสดงธรรมสังเวชขึ้น

ทั้งปวงเป็นทุกข์ สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา มิใช่อัตตา ตัวตน มิใช่เรา มิใช่ของเรา” ดังนี้ และเมื่อได้ปัญญารู้แจ้งเห็นจริง จิตก็ย้อมจะพันจากความยึดถือทั้งหลายในสิ่งทั้งหลาย ว่่าตัวเราว่่าของเรา เมื่อเป็นดังนี้ ทุกข์ก็จะหลุดไปจากจิตใจ เป็นความพันทุกข์ คือพันความยึดถือ เมื่อเป็นดังนี้ จึงได้ชื่อว่่าได้พบความสุข อันบังเกิดจากสันติคือความสงบ ก็คือสงบจากความ

อันจิตใจนี้ของสามัญชนทั่วไป ย่อมเป็นจิตที่เป็นขันกามาพจร ที่แปลว่่าหยังลงในกามหรือว่่าท่องเที่ยวไปในกาม คิมค่าชุ่มชื้นศคฺช้นอยู่ด้วยความสุขในกามคุณารมณเ์ทั้งหลาย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือมีว่่าเมาประมาทเลินเล่อเพลอเพลินอยู่ในที่ตั่งของความประมาททั้งหลาย เมื่อเป็นดังนี้ จึงยากที่จะเข้าถึงสังกรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง ดังที่ตรัสสอนเอาไว้ว่่า สังขารทั้งหลาย

ปฏิบัติให้พันทุกข์ได้จริง พระสงฆผู้ปฏิบัติดีแล้วเพราะได้ฟังคำสอนของพระพุทฺธเจ้า้ เข้าถึงธรรมที่ตรัสสอนนั้นมิจริง ดังนี้ และพระพุทฺธพระธรรมพระสงฆเป็นสระณะคือที่พึ่งกำจคคภัยจริง อันภัยนั้นคือความกลัว และสิ่งที่กลัวหรือสิ่งที่น่ากลัว ซึ่งม้อยู่เป็นอันมาก เป็นภัยที่ทุกคนมีความรู้สึกกลัวอยู่เพราะรู้ว่่าเป็นภัยก็มี เป็นภัยที่ไม่ค้อยจะรู้สึกกลัวเพราะไม่รู้ว่่าเป็นภัยก็มี อันภัยที่

ความหลง ประกอบกรรมที่เป็นอกุศลทฺวจริตต่าง ๆ กันอยู่เป็นอันมาก ยั้งมองเห็นว่่า บาปอกุศล ทฺวจริตต่าง ๆ นั้นเป็นของดี ให้ประโยชน์ที่ค้อยการ จึงพากันกระทำ ไม่ละเว้น ไม่เห็นว่่าเป็นภัย แต่ว่่าภัยที่มักไม่เห็นว่่าเป็นภัยและไม่ค้อยกลัวนั้นแหละ กลับเป็นภัยจริง ๆ เป็นภัยอันสำคัญ การที่ยังไม่มองเห็นว่่าเป็นภัย ก็เพราะอำนาจของอวิชชา คือความไม่รู้จริง อันทำให้เกิดมีจลาทฺฏิคือ

รู้จักบาปบุญคุณไทยประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ตลอดจนถึงสังกรรมที่ย่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงอริยสัจ ทำคนให้พันจากกิเลสและกองทุกข์ได้ แต่ว่่าที่ยังเป็นไปไม่ได้นั้น ก็เพราะว่่ายังมีอวิชชา มีมีจลาทฺฏิ มิมีหะนั้นแหละปกคลุมอยู่มาก แต่มีเช่นนั้น ฝ่ายวิชชาฝ่ายสัมมาทฺฏิก็ม้อยู่เหมือนกัน ก็คือกุศลนั้นเองที่เป็นตัวความฉลาด มีเป็นเชื้ออยู่เหมือนกัน แต่ว่่าอาศัยความที่จิตนี้มีความประมาท

อวิชชาปิดตาปิดหูเอาไว้ จึงทำให้มองไม่เห็นเทวทูตที่กำลังบอกอยู่ ไม่ได้ยินเสียง ของเทวทูตที่กำลังบอก แม้พระพุทฺธเจ้า้ตรัสสอน ได้ยินด้วยหู แต่ก็ไม่ได้เข้าถึงใจ คือหูตาของใจไม่ได้ยินไม่ได้เห็น แม้หูตาของกายจะได้ยินได้เห็นก็ตาม แต่ว่่าหูตาของใจไม่ได้ยินไม่ได้เห็น เมื่อเป็นดังนี้ ปัญญาคือความรู้ก็ไม่เกิดขึ้น จึงยั้งต้องหลงมัวเมากระเสือกกระสนอยู่ในความทุกข์ทั้งหลาย

ไม่เข้าถึงใจ จึงไม่ใช่เป็นเทวทูต เพราะฉะนั้น สังขารที่แก่ที่เจ็บที่ตายที่ตาเนื้อหูเนื้อมองเห็นได้ยินนั้น จะเป็นเทวทูตขึ้นได้ก็ค้อยเมื่อมาเป็นคคิธรรมซึ่งเข้าถึงใจ ใจจมองเห็น หูใจได้ยิน ดังนี้จึงเป็นธรรมทูต และเมื่อเห็นธรรมทูตดังนี้ แม้เพียงแวบหนึ่ง จิตก็จะได้ความสลดได้ความสงบอย่างแท้จริง นี้แหละคือธรรมสังเวช ซึ่งทุกคนเมื่อหคคพิจารณาผ่านทางตาเนื้อหูเนื้ออยู่เสมอแล้ว สังขาร

ประการจะนี้.

อนึ่ง วันนี้เป็นวันวิสาขอภฺฐุมินุชาคือเป็นวันบูชาแรม ๘ ค่ำ เดือนเวสฆาจะคือเดือน ๖ อันเป็นวันบูชาในการถวายพระเพลิงพระพุทฺธสรีระแห่งพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า้ ผู้พระบรมศาตาของเราทั้งหลาย พุทฺธศาสนิกชนทั้งหลายจึงมาประชุมกันทำการบูชาพระรัตนตรัย ด้วยเครื่องสักการวรามิตอันเป็นอามิสบูชา

บทหนึ่งว่่า “อนิจฺจา วต สงฺขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ อุปฺปาทวฺย-ธมฺมิโน มีความเกิดขึ้นและเลื่อมไปเป็นธรรมตา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺชนฺติ เกิดขึ้นแล้วย้อมดับไป เตสํ วุปฺสโม สุโข ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข” ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงควรที่ทุก ๆ คนจะพิ้งระลึกถึงคคิธรรมตาของสังขารทั้งหลาย ให้บังเกิดธรรมสังเวช คือความเข้าถึงซึ่งใจในคคิธรรมหรือคคิธรรมตา

ยึดถือเกี่ยวเกาะทั้งหลายนั้นเอง ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในคคิธรรมหรือคคิธรรมตา ดังที่ได้ตรัสสอนเอาไว้ตั่งกล่าว้น จะมีขึ้นได้ก็ด้วยจิตใจนี้ได้ธรรมสังเวช คือความรู้อซึ่งถึงใจในคคิธรรมหรือคคิธรรมตาของสังขารทั้งหลาย ฉะนั้น จึงแปลกกันว่าความสังเวชคือความสลดใจ อันที่จริงที่ไม่ตรงกับพยัญชนะของศัพท์ว่่าสังเวช แต่ว่่าเมื่ออธิบายว่่าความสลดใจนั้น ก็คือความสลดแห่งหายสงบ จาก

ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ดังนี้ เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่เข้าถึงธรรม เมื่อไม่เข้าถึงธรรม ก็ไม่เข้าถึงพระพุทฺธคุณพระธรรมคุณพระสงฆคุณอย่างแท้จริง ศรัทธาปสาทะก็ยั้งไม่เป็นศรัทธาปสาทะอันแท้จริง ศีลก็ยั้งไม่เป็นอริยกัณคศีล คือศีลที่พระอริยเจ้า้ไคโร ศีลที่พระอริยเจ้า้ปรารถนา เพราะฉะนั้น ความที่มหคคพิจารณาในวคคอุณเ็นที่ตั้งแห่งความสังเวชทั้งหลาย

รู้สึกกลัวเพราะรู้จักว่่าเป็นภัย โดยตรงก็คือความแก่ความเจ็บความตาย และบุคคลสัตว์หรือสิ่งทั้งหลายที่จะทำให้แก่ให้เจ็บให้ตาย เหล่านี้เป็นภัยที่ทุกคนรู้สึกกลัวเพราะรู้สึกว่่าเป็นภัย ส่วนภัยที่ไม่ค้อยจะรู้สึกกลัวเพราะไม่รู้รู้สึกว่่าเป็นภัยนั้น ก็ได้แก่กิเลสภัย ภัยคือกิเลส อันได้แก่คคินหาความคคินทรณะยานอยากหรือความโลกความโกรธความหลง อันเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่รู้รู้สึกกลัวเท่าไรและก็ไม่

ความเห็นผิด โมหะคือความหลง เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทฺธภายิตที่ตรัสแสดงเอาไว้ เคือนให้บุคคลทุกคนได้สำนึกว่่า อวิชชาเป็นเหตุอันสำคัญแห่งบาปอกุศลทฺวจริตทั้งหลาย ในทางตรงกันข้าม วิชชาคือความรู้ที่เข้าถึงสังจะที่เป็นตัวความจริงเป็นสิ่งสำคัญ ในทางที่เป็นมูลเหตุของกุศลสฺวจริตทั้งหลายตรงกันข้ามกับอวิชชาดังนี้.

มัวเมาเลินเล่อเปลอเพลิน มีความคิดใจยินดีชุ่มชื้นอยู่ในกามคุณารมณเ์ทั้งหลายของโลก คือสิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาทั้งปวงอยู่เป็นอันมาก จึงทำให้มีค่านึงถึงเทวทูตที่พระพุทฺธเจ้า้ตรัสเรียกทูตของเทวดาซึ่งเป็นผู้บอกคนทั้งปวงถึงสังจะคือความจริงอยู่เสมอ คือเป็นผู้บอกถึงความจริงว่่า “ท่านจะต้องแก่ ท่านจะต้องเจ็บ ท่านจะต้องตาย ท่านกำลังแก่ ท่านกำลังเจ็บ ท่านกำลังตาย ท่านกำลังไป

ไม่สามารถที่จะพันทุกข์ได้ แม้ที่ควรพันก็ไม่พันได้ เป็นไปอยู่ดังนี้.

เพราะฉะนั้น การที่จะได้เห็นได้ยินเทวทูตผู้เป็นผู้บอกสังจะคือความจริงนี้ ก็ค้อยอาศัยตาของใจหูของใจ ใจจหูใจ และใจจหูใจที่มองเห็นสังกรรมคือความจริงนี้ เป็นตาทิพย์หูทิพย์อันถูกต้อง เป็นตาทิพย์หูทิพย์ที่แท้จริงสำหรับที่จะมองเห็นและได้ยินเทวทูต เทวดาผู้เป็นทูต และเทวดาก็มีตาทิพย์หูทิพย์

ทั้งหลายที่แสดงอาการออกมาให้ปรากฏ ว่่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ก็จะปรากฏเป็นธรรมคคิขึ้นในใจ คือเป็นคคิธรรมตาปรากฏขึ้นในใจ ตัวคคิธรรมตานี้เองเป็นเทวทูต และใจที่มองเห็นเป็นธรรมตานี้ก็เป็นใจเทวดา มีตาทิพย์หูทิพย์ที่มองเห็น นี้เป็นวิสุทธิเทพในพระพุทฺธศาสนา เป็นเทวดาที่ทางพระพุทฺธศาสนาต้องการ ก็คือเป็นธรรมตาใจนี้เอง เป็นธรรมสังเวชนี้เอง เป็นทางที่จะให้จิตใจ

ได้พบกับสังฆกรรม นำให้สลดให้สงบ เพราะซึ่งถึงใจในคติธรรมดา และเมื่อเป็นดังนี้ พระพุทธคุณพระธรรมคุณพระสังฆคุณก็จะปรากฏ ศรีทธอันแท้จริงปสาทะอันแท้จริงก็จะปรากฏ ศิลที่เป็นอริยกันคศีล ศิลที่พระอริยเจ้าใคร่ ศิลที่พระอริยเจ้าปรารถนา ก็จะปรากฏ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์แม้ชั่วครั้งชั่วคราวก็จะปรากฏ.

อิโต ปรี สกุกจันฺ รมุโม โสตพุโ.

เบื้องหน้าแต่นี้ ฟังตั้งสมันนาหารจิต สดับธรรมภาสิตซึ่งท่านจะได้ผลัดเปลี่ยนกันแสดงสืบต่อไปโดยเคารพ เทอญ.

เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ผู้มากระทำการบูชา จะพึงตั้งใจระลึกถึงเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นแก่พระพุทธสรีระ คือการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ อันแสดงถึงว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ธรรมทั้งหลาย คือสังขารทั้งหลายด้วยวิสังขารทั้งหลายด้วย เป็นอนัตตามีใช่เป็นอัตตาดัตตน เพราะธรรมทั้งปวงไม่เที่ยงยึดมั่น ไม่ควรที่จะยึดมั่นถือมั่น

ธรรมทั้งปวงไม่ควรที่จะยึดมั่น ดังนี้” ให้เป็นธรรมสังเขปปรากฏขึ้น ก็จะทำให้มองเห็น พระพุทธคุณพระธรรมคุณพระสังฆคุณปรากฏ เจริญศรัทธापสาทะ เจริญศีลสมาธิปัญญาอื่นๆ ขึ้นไป ด้วยประการฉะนี้.